

”Omin silmin ja korvin, omin aistein ja ajatuksin”

Lassi Nummi ja raamatunkääntämisen elämyksellisyys

Mikä olisi, mikä on raamatunkääntäjän oikea elämänrytmi ja elämäntapa? Ei taida olla ohjesääntöä olemassa.

Minulla on kyllä vahva perinnäismoraalinen ja terveysopillinen käsitys (koskee muuten yhtäläillä myös kirjailijan elämäntapaa ja -rytmiä): pitäisi kyetä elämään ihmisiksi, eli niinkuin muutkin ihmiset. Pitäisi startata varhain ja lopettaa ajoissa, ei saisi venyttää työpäivää iltasta, vaikka olisikin hyvä veto päällä, eikä saisi päästää liian pitkiä taukoja muodostumaan päivän keskivaiheille, koska se kasaa painetta iltaan.

Itse en ole tähän koskaan kyennyt. Nyt pitäisi.¹

Näin runoilija Lassi Nummi pohdiskeli raamatunkääntäjän työtä lokakuussa 1976. Nummi oli tuolloin mukana suomentamassa Aamoksen kirjaa. Kyse oli vuonna 1973 alkuun saatetusta, järjestyksessään kolmannelta koko Raamatun suomennoksesta, jota valmistelevalta käännöskomitean jäseneksi runoilija oli kutsuttu.

Nummi on luonnehtinut osallistumisestaan raamatunkäännöstyöhön sekä ”elämänsä seikkailuksi”² että ”valtavan innostavaksi kokemukseksi”.³ Toisaalta hän on arvellut sen olleen osanottajilleen ”kasvu- ellei peräti kasvatusprosessi”.⁴ Seuraavassa tarkastelen lähemmin tätä runoilijan kokemusta käännöstyöstä. Miten hän koki komiteajäsenyyden ja mikä hänelle käännöstyössä oli tärkeää? Näiden kysymysten kautta selviää, millainen raamatunkääntäjä komitean runoilijajäsen oikeastaan oli ja millaisin periaattein ja asentein hän työskenteli.

Lähestyn tehtävänasetteluani Nummen komiteatyöstä kertyneen ja siihen liittyvän tekstimateriaalin sekä hänen haastattelulauseumiensa pohjalta.

Kartoitan Nummen roolia ja tehtäviä komiteatyössä mutta myös hänen vaikutelmiaan työn ääreltä, jolloin esiin tulee myös hänen näkökulmiaan Raamatun teksteihin. Tarkasteluun poimin ennen muuta sellaisia teemoja, joihin runoilija on palannut useammassa yhteydessä.

MUISTIOITA, ESSEITÄ JA ESITELMÄTEKSTEJÄ

Käännöskomitean ensimmäisenä tehtävänä oli kirjata uuden suomennoksen periaatteet ja laatia käännösnäytteitä. Heti työn alkumetreillä Nummi alkoi kirjata näkemyksiään paitsi päiväkirjamerkinnöiksi myös muistioiksi, jotka hän osoitti useimmiten muille komitean jäsenille. Muistiot alkavat vuodesta 1974 ja jatkuvat aina 1980–1990-luvun vaihteeseen saakka. Niiden sisällöt ulottuvat käännöstyön dokumenttien järjestämiseen tähtäävien lyhenteiden ja yksityiskohtaisten käytäntöjen kirjaamisesta, käännösesimerkkien ja erilaisten tulkinallisten huomioiden esittämiseen sekä edelleen muun muassa työn viimeistelyvaiheen organisointiin ja kääntäjien palkkausta koskeviin huomautuksiin.

Muistioiden laajuus vaihtelee sekin parista liuskasta peräti kolmeenkymmeneen sivuun. Laajimmillaan Nummen muistiot ovat nimenomaan työskentelyn ensimmäisinä vuosina. Ne sisältävät tuolloin jo monia runoilijalle myös myöhemmin

1 LN 1976a.

2 Nummi 1982.

3 LN 2002.

4 Nummi 1996; ks. Nummi 2008, 504.

tärkeitä näkökohtia. Muistioiden eräänlaisina alalajeina ovat monitahoiset ”pyynnöt” ja ”ehdotukset” sekä ”kysymykset”,⁵ joita esittivät myös muutamat muut komitean jäsenet. Aktiivisesti Nummi oli kääntämässä Aamoksen, Jesajan ja Jobin kirjaa niiden käännösyksiköissä sekä Psalmien, Saarnaajan, Hesekielin kirjan ja Apostolien tekojen tarkastus- jaostoissa.⁶ Komitean jäsenenä hän oli luonnollisesti läsnä myös muista Raamatun teksteistä käydyissä keskusteluissa.

Aineistoni sisältää erilaisia tekstityyppejä, sillä käännöstyön kestäessä Nummi kirjoitti kirjailijana ja lehtimiehenä Raamattua sivuavista aiheista myös esseitä ja kolumneja viikko- ja aikakauslehtiin sekä muihin julkaisuihin. Käännöstyo antoi aiheita myös eri tilaisuuksissa pidettyihin, kirjallisessa muodossa säilyneisiin esitelmiin. Nummen materiaaleihin kuuluisivat niin ikään hänen raamatunkäännösaikaiset runonsa, mutta jätän ne tarkasteluni ulkopuolelle. Runot muodostavat oman kiinnostavan lisänsä, mutta kuuluvat kääntäjäprofiiliin sijaan pikemminkin osaksi Nummen runoilijakuvaa.⁷

Muistiot ovat laadultaan julkaisematonta ja painamatonta materiaalia. Painamattomia ovat myös alustuksiksi ja puheenvuoroiksi laaditut esitelmät, joista osa on julkaistu esseevalikoimassa *Meren ja runon aallot* (2008). Osa teksteistä taas on sanoma- tai aikakauslehdissä sekä erilaisissa kokoomateoksissa julkaistuja. Sikäli kuin käsittelemäni tekstit löytyvät Nummen esseevalikoimasta, annan alkuperäisen lähdetiedon rinnalla myös valikoiman julkaisutiedon. Muistioihin viittaan numeroimalla ne viittausjärjestyksessään (Lassi Nummen muistio 1 = LN M1 ja niin edelleen) ja muuhun luonnosmateriaaliin vuosiluvulla (LN 1976 ja niin edelleen).

ARVOVALTASEEN KOMITEAAN – EPÄRÖIJÄSTÄ OMANARVON- TUNTOISEKSI JÄSENEKSI

Kun minulle tarjottiin tämän työryhmän jäsenyyttä, epäroin. Eräs epäroinnin syy oli se että pelkäsini olevani kielellisiltä ja kirjallisilta mieltymyksiltäni liian konservatiivisesti asennoitunut tällaiseen tehtävään. Toisaalta taisi mielessäni käväistä ajatus, että roolini kenties olisikin

jarrumiehen, ja että parhaassa tapauksessa kenties voisin säilyttää ja konservoida yhtä ja toista – –.⁸

Lainaus on yhdestä Nummen varhaisimmista muistioista, vuodelta 1974, ja paljastaa muun muassa sen, että komiteatyöhön suostuminen oli runoilijalle monisyisen pohdinnan paikka. Tuonnempana samaisessa muistiossaan Nummi esitti kuitenkin ”katumusharjoituksen” eli totesi ymmärtäneensä uuden käännöksen tarpeellisuuden sekä sen, ettei Raamatun tehtävänä ollut ”uhrautua museaalisiin tarkoituksiin” eli esimerkiksi säilyttää arkaaista kieltä.⁹

Samaa henkilökohtaisen käännöstyöhön osallistumisen problematiikkaa Nummi on sittemmin pohtinut esitelmissään ja kirjoituksissaan. Hän ilmoitti alun alkaen lähtevänsä mukaan työhön lähinnä ”puolustamaan arkaismeja” ja vartioimaan, ”etteivät kirkonmiehet tee kovin pahaa” edelliselle, vuoden 1933/1938 kirkkoraamatulle. Komiteaan lupautuessaan Nummi toivoi, ettei vanhaa käännöstä juuri muutettaisi, mutta joutui pian tarkistamaan käsitystään.¹⁰ Henkilökohtaista oivallustaan uuden suomenkielisen Raamatun tarpeellisuudesta hän on kuvannut seuraavasti:

Olisiko nyt sitten oikein sanoa, että minut aivopestiin kuudessa viikossa. Ensimmäisten keskustelujen ja saamani materiaalin perusteella minulle alkoi valjeta, että jo [19]70-luvun alussa tämä Raamattu oli tullut nuorisolle liian vaikeaksi, se oli kielellisesti ylivoimainen.¹¹

Alkuaan Nummi myös uskoi raamatunkääntäjän työnsä jäävän vain lyhyeksi kokeiluksi, mutta toisin kävi: työtä kesti lopulta peräti seitsemäntoista vuotta. Kun pitkä ja tiivis käännösrupema yhdessä Raamatun tutkijoiden ja tuntijoiden kanssa oli loppusuoralla, hän ihmetteli nöyränä, kuinka ylipäänsä oli tullut valituksi mukaan:

Minä en ole teologi enkä filologi ja raamatunkäännöskomiteassa tunnen usein itseni äärimmäiseksi maallikoksi, kun en osaa hepreaa enkä edes kreikkaa, ja vähän joskus hämmästelen, että näin yksinkertaisia, syvien kansanrivien edustajia voi joutua tähän arvovaltaiseen komiteaan.¹²

Käännöstyö merkitsi Nummelle sekä työtä että toveruutta, minkä hän on myös lausunut julki eri yhteyksissä.¹³ Vilpitiön kunnioitus kääntäjäkolegoja kohtaan huokuukin esimerkiksi muistokirjoituksesta professori Jussi Aron äkillisen kuoleman jälkeen:

Toista vuotta kestäneen Jesajan kirjan käännöstyön aikana ehdin lukemattomia kertoja ihailla sitä tietomäärää ja nopeutta, joka tuli esiin erityisesti kun (virallisen roolijan mukaan) eksegeetti Aro ja filologi [Tapani] Harviainen joutuivat pallottelemaan jonkin sanavartalon muunnoksilla Lähi-idän kieli- ja kulttuuripiirissä. Tuhat kilometriä tai tuhat vuotta eivät siinä menossa paljon painaneet.¹⁴

Samankaltainen nöyrä vaikutelma jää päällimmäiseksi tunnoksi, kun Nummi kuvailee komitean ja sen alaisuudessa toimineiden käännösyksiköiden ja tarkastusjaostojen kokouksia, yhteydenpitoa, käännöskeskusteluja ja muita kohtaamisia.¹⁵ Niissä runoilija on korostanut oppineensa valtavasti ja kuvannut suomennosprosessia monitasoiseksi ”seikkailuksi”, johon kuuluivat olennaisina muun muassa käännösvastineiden löytämisen vaatimat retket ”suomen kielen saloille ja ryteikköihin”.¹⁶

Nummi ilmaisi näin selvästi tiedostavansa asemansa asiantuntijoiden joukossa. Itse työ tuntui hänestä alkuun jopa ”hirveän juhlliselta”, mutta tavoitteiden saavuttamisen vuoksi juhllisuuden tunne oli ”vähitellen vain voitettava”.¹⁷ Varsin pian työn käynnistyttyä Nummi huomautti myös muistioissaan jo käännöstyön itsessään olevan ”kyllin juhlava ilman että me sitä otsanrypistyksillämme lisäjuhlaivoisimme”.¹⁸

Samoin runoilija suhtautui Raamatun kielen juhlavuuteen kirjatessaan muistioonsa pohdintaa kääntäjien keskuudessa puhuttaneesta ‘raamatullisuudesta’ tai laajemmin ‘raamattuperinteestä’: ”Emme pyri irti Raamatun monien osien luontaisesta juhlavuudesta; pyrimme irti halvasta juhlavuuden maneerista, kohti raikasta, ilmeikästä, painokasta tekstin luonteen (usein siis myös juhlavuuden) ilmenemistä.”¹⁹

Kuvaavaa Nummen asennoitumiselle käännöstyöhön on, että hän vielä suomennoksen valmistamisen kynnyksellä laati perusteellisen selonteon

”viimeistelyvaiheen tarpeellisuudesta ja luonteesta”. Toisin sanoen hän toivoi käännösehdotuksen perusteellista ja yhtenäistä tarkistusprosessia, jossa huomioitaisiin sekä kielenhuollon että kaunokirjallisen ilmaisun puolet. Nummi nosti esiin muun muassa työhön osallistuneiden määrän ja sen pitkän keston aiheuttaman ongelman, lopputuloksen epätasaisuuden: ”[V]aikka yksittäiset kirjat olisivat suhteellisen eheitä kokonaisuuksia, niiden muodostama suurempi kokonaisuus vaatii yhtenäistämistä, hiomista, viimeistelyä.”²⁰

Työn valmiiksi saattamisen ajankohdan ja supistuvan budjetin luomassa paineessa Nummi rohkeni osoittaa esityksensä myös kirkolliskokoukselle ja esittää oman työpanoksensa vaihtoehdot. Hän nosti esiin oman kaunokirjallisen työnsä ja komiteatyöskentelyn yhteensovittamisongelman aina viikoittaisten työaikojen tuntimääriä myöten. Nummi vihjasi myös sarkastisesti palkkauksen muutokseen työn eri vaiheissa:

Hiukan ihmettelen sitä, että työni nyt [Jobin käännöstyön aikaan] arvioidaan olennaisesti huokeammaksi kuin Jesajan kääntämisen aikoihin. Jo totesin, että työ ei ole muuttunut helpommaksi. Jos taas työni laatu on

5 Esim. LN 1976a.

6 Ks. Toivanen 1998, 169.

7 Muutamat Nummen käyttämättä jääneistä suomennosehdotuksista jopa ”kasvoivat omaksi runokseen”, kuten Jobin kirjan käännöstyöhön yhdistyvät tekstit Nummen runosikermässä ”Reunakirjoitusta Jobin kirjan marginaaliin” (Nummi 1992a, 9, 18–19; Nummi 1992b, 208). Nummen Raamattu-aiheisia runoja ovat kirjoituksissaan sivunneet muun muassa Katriina Kajannes (esim. Kajannes 2003, 206–223) ja erityisesti käännöstyön näkökulmasta Aarne Toivanen (esim. Toivanen 1998, 167–182). Ks. myös Nummen runo ”Raamatunkäännöskomitean jälki-istunnossa” toisaalla tässä lehdessä.

8 LN M1.

9 LN M1.

10 Nummi 1989, 63.

11 Nummi 1989, 63.

12 Nummi 1989, 60.

13 Esim. LN 2002.

14 Nummi 1983; ks. Nummi 2008, 507.

15 LN 2002; LN 2005.

16 Nummi 1982, 19; ks. myös Nummi 1991, 297; ks. Nummi 2008, 470.

17 LN 2002.

18 LN M2.

19 LN M2.

20 LN M3.

laskenut, komitean ei tule vaihtaa palkkaluokkaa, vaan runoilijaa.²¹

Kannanotot kertovat ennen muuta kääntäjän oman arvontunnosta ja itsekunnioituksesta sekä alun epävarmuuden jälkeen merkityksellisen paikan löytämisestä komitean täysivaltaisena jäsenenä.

Nummi oli vahvasti tietoinen sijoittumisestaan raamatunkääntäjien historialliseen ketjuun. Hänen työtään jäsentääkin selvästi kaksi vastavoimaa, perinne ja nykyhetki:

Myös raamatunkääntäjä, jokainen uusi raamatunkääntäjien sukupolvi, toteaa työskentelevänsä tässä mahtavan perinteen ja ainutkertaisen nykyhetken jännitekentässä. Samoin lehtimies; samoin kirjailija. (Ja rohkenen arvata, myös pappi.) Jokainen meistä työskentelee omalla pienellä ainutkertaisella minällään perinteen ja historian voimavirtojen keskipesteessä, haastajanaan nykyhetki, aina ainutkertainen. Perspektiivi voi hetkittäin huimata, mutta sen ei välttämättä tarvitse lamauttaa.²²

Sangen kunnioittavasti Nummi suhtautuu myös edeltäjiinsä aina ”Mikael-maisterista” alkaen. Agricolalle Nummi antaakin suoraa tunnustusta: ”Muuttuuhan kieli toki, neljässä vuosisadassa. Mutta sävy on mielestäni säilynyt kielen kerrostumien lävitse, hämmästyttävässä määrin. Runon hengitys tuntuu samalta.”²³

Varsin vaativiksi vertauskohdiksi Nummi koki niin ikään 1900-luvun edeltäjänsä, aiemmassa käännöskomiteassa ulkopuolisina stilisteinä ja kielentarkastajina toimineet kirjailijat, Juhani Ahon ja Otto Mannisen. Ero näihin on kuitenkin ollut siinä, ettei Nummella komitean jäsenenä ollut samanlaista runoilijanvapautta.²⁴ Komitean jäsenenä työskentely olikin hänen mielestään ennen muuta ”sovittelutyötä”, jossa piti sekä kokeilla tuoretta että myös taipua tarkkuuden nimissä kompromisseihin. Myös ”[r]unoilijakääntäjä joutui hyväksymään tosiasiat”, sillä työtä tehtiin lisäksi kirkolliskokouksen eli ”tilaajayhteisön jatkuvassa kontrollissa”.²⁵

Kontrolliin ja ryhmänä työskentelyyn Nummi on suhtautunut myönteisesti ja nähnyt vaikutuksen ulottuvan kaikkiin mukana olleisiin: ”Liikoja hurskastelematta uskallan arvella, että vuosia jat-

kuva raamatunkäännöstyö on osanottajilleen jonkinmoinen kasvu-, ellei peräti kasvatusprosessi.”²⁶

Omalta kohdaltaan Nummi on arvellut, että ilman käännösprosessiin osallistumista hän olisi muun muassa ”paljon konservatiivisempi raamatunlukija”.²⁷ Myös kääntäjänä hän on ilmaissut kokeneensa muutoksen:

Aluksi kääntäjä ehkä kuvittelee voivansa oikeilla valinnoilla ja löydöillä suurestikin auttaa etenemistä, parantaa suomenkielisen tekstin ilmaisutarkkuutta ja ilmeikkyyttä. Lopulta, kaiken pohdinnan ja kaikkien käsittelyvaiheiden jälkeen, hän on huolissaan vain siitä, ettei omalla työllään himmentäisi tai varjostaisi alkuperäisen, koruttoman, lukemattomista ihmismielistä heijastuvan kertomuksen hiljaista valovoimaa.²⁸

Komiteatyön alun jäykäkö, tiettyjen luku- ja tulkintatapojen puolustaminen näyttää kaikkiaan Nummen kohdalla vuosien mittaan vaihtuneen omakohtaiseen ja syvämieliseen kääntäjänlaadun pohdintaan vaativaksi ja tärkeäksi koetun tehtävän edessä.

RUNOILIJAJÄSENEEN TYÖNKUVA – KIELENTÄJÄN KUUSI VASTUUALUETTA

Nummen käännöstyömateriaalissa yhdeksi toistuvaksi teemaksi nousee runoilijan tehtävän- tai työnkuvan pohdinta. Tämän tematiikan yksi ilmenemis- muoto oli sopivan virkanimikkeen etsintä:

Raamatunkäännöskomitean työyksikössä toimivalle äidinkielen asiantuntijalle ei mielestäni vielä ole löydetty virkanimitystä, joka vastaisi tämän tehtävän luonnetta. Kysymyshän ei, komitean osamietinnössään esittämän työskentelymallin valossa, ole ’kielentarkastajasta’ tai ’stilististä’, vaan työyhteisön jäsenestä, jonka tehtävänä on ensisijaisesti tuottaa kieltä: suomenkielistä tekstiä; käännösehdotusta, vaihtoehtoja. Pikemminkin häntä siis voisi pitää ’säveltäjänä’, joka tulkitsee vieraskielistä tekstiä; ’uudelleenrunoilijana’; tekstin muotoilijana, tekstin tuottajana.²⁹

Nummi kävi muistiossaan läpi tukun erilaisia ehdotuksia perustellen ja hyläten: fennisti, muotoilija, tekstinmuotoilija, suomentuottaja, kielentuottaja,

suomikko, sanaaja, sanaltaja, sanoittaja, suomeltaja, suomestaja, suomistaja, suomeentaja, suomettaja. Lopuksi hän totesi ottavansa käyttöön kielentäjän nimityksen, ”kunnes parempi keksitään”.³⁰ Yksiselitteistä nimitystä ei myöhemminkään löytynyt, joten Nummen omissa teksteissä esiintyvät muun muassa ”suomenkielisen tekstin produsentti” sekä yksinkertaisesti ”suomen kielen edustaja”.³¹ Joka tapauksessa runoilija näyttää jo varhaisessa muistiossaan varsin osuvasti kuvanneen omaa työnkuvaansa.

Sopivalle nimitykselle ilmeni sikäli tarvetta, että työn edetessä mukaan tuli varsinaisten kahden suomen kielen edustajajäsenen (Nummen ja Osmo Ikolan) lisäksi monia muitakin äidinkielen asiantuntijoita, myös useita kirjailijoita. Jo vuonna 1974 Nummi esitti muistiossaan, että kirjailijajäsenen työpanosta olisi syytä jakaa. Huomautus mahdollisia lisäjäseniä koskien vihjaa, että Nummella oli kenties mielessään sopivia ehdokkaita työhön kutsuttaviksi:

Kirjailija- ja kääntäjäjäseniltä ei ehkä voida edellyttää kovin hurskasta mieltä, mutta kyllä asiallisuutta ja toimeksiannon perusluonteen hyväksymistä, sen ohella yhteistyökykyä ja innostusta tehtävään, ilmaisun intohimoa – jos näin maallinen sanonta on tässä yhteydessä hyväksyttävissä. Jos asia katsotaan ajankohtaiseksi, voimme yhdessä pohtia nimilistaa.³²

Ehdotuksen pohjalta käynnistettiin sittemmin laajempi yhteistyö kirjailijoiden kanssa ja järjestettiin myös raamatunkäännöstä koskeva kirjailijasymposium.

Nummi toimi siis komiteassa toisena suomen kielen edustajana yhdessä suomen kielen professori Ikolan kanssa. Vastuunjako oli Nummesta selkeä: teoria, kielihistoria ja oikeakielisyys olivat professorin aluetta, kun taas kirjailijalta tehtävässä tarvittaisiin ”käytännön kielimiehen näkökohtia ja taitoja”. Ne merkisivät hänelle ennen mutta tyyliä.³³

Vuoden 1974 muistioonsa Nummi listasi kaikkiaan kuusi kirjailijan vastuualueen tehtävää: 1) sanastollisten, syntaktisten ynnä muiden vaihtoehtojen esittäminen, 2) tuoreen, aktuellin, käyvän kielen vaatimusten edustaminen ja puolustaminen, 3) puhekieleen ja replikoinnin taitaminen, 4) elävän, dy-

naamisen kieliperinteen edustaminen, 5) kannanotot rytmien kysymyksiin sekä 6) tekstin kuvallisuus ja emotionaalisen-elämyksellinen hahmottuminen.³⁴

Jos silmäilee Nummen luonnoksia ja lausumia, voi todeta, että jokainen hänen nimeämistään kirjailijan vastuualueista on edustettuna: Käännösvariaatioita Nummi on pyrkinyt esittämään lähes poikkeuksetta enemmän kuin yhden, joskus jopa kymmenittäin (1). Niin ikään hän on luonnoksissaan todennut etsineensä nykykieleen sekä puhekieleen sopivia muotoiluja (2, 3) mutta hakenut myös vertailukohtia sekä erikielisistä käännöksistä että muusta kirjallisuudesta (4).

Suurimman painoarvon Nummi antaa käännöstyön alusta saakka kuvallisuuden ja elämyksellisten arvojen pohdinnalle. Niitä hän – rytmien ohella – käsitteli myös muistioissaan melko laajasti (5, 6). ”Elämyksellisistä kriteereistä raamatunkäännöstyössä” Nummi kirjasi mietteitään erilliseksi muistioksi vuonna 1974,³⁵ ja vuonna 1976 hän käsitteli laajemmin ”Raamatunkäännöstyön poetiikkaa I–III” -osassa esimerkiksi suomen ja heprean kuvailmaisujen dynamiikkaa ja suhteuttamista sekä rytmisiä ja sointia.³⁶ Näkemyksiään hän pyrki lähes poikkeuksetta havainnollistamaan Raamatusta poimitujen esimerkkikohtien avulla. Elämyksellisyyden Nummi nosti rohkeasti ”älyllisen ja ’opillisen’ hahmottumisen” rinnalle.³⁷ Ratkaisevaksi elämyksellisen aspektin toteutumisessa hän asetti kääntäjien kielentäjän, jonka turvin oli pyrittävä tavoittamaan ”alkutekstin tekijän ja (alkuperäisen)

21 LN M3.

22 Nummi 1979, 202; ks. Nummi 2008, 492–493.

23 Nummi 1992c; ks. Nummi 2008, 513.

24 LN 2002.

25 Ks. Jaatinen 1992, 20.

26 Nummi 1996, ks. Nummi 2008, 504.

27 Ks. Jaatinen 1992, 20.

28 Nummi 1996; ks. Nummi 2008, 494–505.

29 LN M4.

30 LN M4.

31 Nummi 1989, 60; Nummi 1979, 199; ks. Nummi 2008, 486.

32 LN M1.

33 LN M1.

34 LN M1.

35 LN M5.

36 LN M2.

37 LN M1.

lukijan oletettu emotionaalis-elämyksellinen vire”³⁸. Olenaiseksi nousi näin oikeastaan kääntäjän eläytymiskyky, jonka avulla tuli pyrkiä ylittämään lähtö- ja kohdekielen välinen erilaisuus ja löytämään tyydyttävä käännösratkaisu.

TULKINTOJEN AVOIN SUBJEKTIIVISUUS – GENESIksen ALKUTAHDIT JA ”ISÄ MEIDÄN”

Oli kuitenkin muutamia tekstejä, joita huomasi lähestyväni arastellen, vähän juhlavassa ja samalla epävarmassa mielentilassa. Syy oli ilmeinen: niiden merkitys (myös henkilökohtainen) oli erityisen painava. Pystyisinkö säilyttämään tuon painavuuden, välittämään muinaisen kuvan ja viestin tuorein, tämänpäiväisin sanoin?³⁹

Nummea muuttavat Raamatun kohdat ja ilmaisutavat kirvoittivat toistuviiin kannanottoihin myös varsinaisten luonnosten ulkopuolella. Tällaisia ovat esimerkiksi Genesisin sananvalinnat ja sanajärjestykset sekä Isä meidän -rukouksen alun puhuttelu. Nummi on viittänyt Ensimmäisen Mooseksen kirjan alkuun yhtenä vaikeimmista käännettävistä kohdista. Kuvaavaa on, että sen vaikeus on hänestä nimenomaan kirjallista laatua: ”1. Moos. 1:3 on mielestäni tämän käännöstyön vaikeimpia säkeitä – minulle ehkä, ennalta ajateltuna, vaikein. Ei varmaankaan teologisesti tai filologisesti; vaan runollisesti, kirjallisesti.”⁴⁰ Ohessa on otos runoilijan muotokokeiluista.

Värähdä, valo! / .	Kirkastukoon! Tulkoon valo.
Valo, värähdä loistamaan.	Tulkoon esiin valo.
Valo, värähdä kirkkauteesi!	Esiin, valo. / !
Kirkastu, valo! / .	Tule, valo!
Kirkastukoon valo.	Synny, valo. / !
Kirkaaksi, valo.	Tule maailmaan, valo. / !
Valjetkoon, tulkoon valo.	Ilmesty, valo!
Valkene, valo!	Valo, ilmesty / valkene / synny / tule!
Valkene esiin, valo.	Ilmestyköön / Syntyköön
Tulkoon valkeus, valo.	/ Syttyköön / Puhjetkoon
Tulkoon kirkkaus, valo!	/ Auetkoon / Näykyköön / Leimahtakoon / valo olemaan / maailmaan / loistamaan / esiin / näkyviin / näkyväksi. ⁴¹

Nummen muunnelmia jakeesta on kaikkiaan yli neljäkymmentä. Osassa niistä vaihtuu koko muoto, osassa vain välimerkitys tai sanajärjestys. Yleisemmin välimerkkien käyttöyhteyksistä Nummi on kirjoittanut melko laajasti vuoden 1976 muistioissaan.⁴² Kielen erilaisten nyanssien ja merkitysten pohdinta korostuu Nummen kokeiluissa epäilemättä juuri hänen runoilijuutensa myötä.

Nummi pohti perusteellisesti juuri valo-valkeuskirkkaus-sanojen käyttöä, sillä luonnosliuskosten lisäksi hän laati ”valoterminologiasta – tai oikeammin: valoilmaisuuden poetiikasta” sekä muistion että käsitteli sitä myöhemmin radio-ohjelmassa otsikolla ”Suuren valon mielikuva”.⁴³ Molemmissa esiin nousi sekä ’valkeus’, ”joka leimahtaa Genesisin alkuriveillä” (Moos. 1:1–5), että Jesajan kirjan kanssa, joka pimeydessä vaeltaa ja näkee suuren ’valkeuden’.⁴⁴ Nummi myös lähestyi aihetta avoimen subjektiivisesti ja palautti mielikuvan valkeudesta jopa ”lapsuuden hämärään”.⁴⁵ Hän kuvasi näin omakohtaista ’valkeudesta’ luopumisen vaikeutta, mutta selvitti vastapainoksi uuden suomennoksen ’valoksi’ muuttumisen perusteet aina sanan merkityssisällön vaihtumisesta lähtien.⁴⁶

Monissa yhteyksissä Nummi nosti lähtökohdaksi tarkastelulle oman subjektiivisen kokemuksensa ja tulkintansa. Pohdinta muuttuikin paikoin itsetutkiskelevasta monologista sisäiseksi dialogiksi, jossa vastakkain asettuivat runoilijan konservatiivi- ja radikaaliminä. Nummi saattoi maustaa tekstinsä esimerkiksi modernistisukupolven lyyrikon itseironialla:

’Alussa loi jumala taivaan ja maan.’

’... loi Jumala – ?’

Miksi käännetty sanajärjestys?

– Totta kai käännetty, vastaan kiukkuisena itselleni. – Sehän on lause suoraan Jumalan kämmeneltä, olet aina rakastanut sitä. Se on aina ollut noin Agricolan ajoista lähtien. Se on noin päin ruotsiksi ja saksaksi ja latinaksi.

– Mutta juuri siksi! sanoo toinen ääni sisälläni. – Muissa kielissä, ainakin germaanisissa, adverbiaali lauseen alussa kääntää sanajärjestyksen. Meillä ei: pääsääntö on suora sanajärjestys, poikkeamiseen tulee olla hyvä syy. – –

– Tämä siitä tulee, kun kaiken maailman entisiä modernisteja päästetään ropelomaan Raamattua! vaikeroi konservatiiviminä.⁴⁷

Toiseksi esimerkiksi Nummelta erityistä huomiota saaneesta käännöskohdasta sopii ”Isä meidän”-rukous. Se puhutti Raamatun lukijoita myös lehtien palstoilla ja antoi aihetta runoilijajäsenelle henkilökohtaisesti osoitettuihin lukijakirjeisiin.⁴⁸ Jo vuoden 1974 muistiossaan Nummi pyrki havainnollistamaan työtovereilleen Raamatun tekstien ”kuvallista sekä emotionaalista ja elämyksellistä sisältöä” asettamalla lähtökohdaksi oman luentansa ”Isä meidän”-rukouksesta:

Isämeidän-rukouksen runo – toisin sanoen sen henkinen dynamiikka – avautui minulle vasta aikuisiällä, melko myöhäisessä kehitysvaiheessa. – Vasta tuolloin havaitsin sen sisäänrakennetun eettisen dynamon, voimalatauksen. Ihminen johdatetaan ensin hyväksymään maailmankaikkeuden peruslait. Jumalan valtasuuruus, hänen valtakuntansa periaatteiden konkretisoituminen maailmassa – ja tämä tehdään nimenomaan imperatiivin kolmannella persoonalla, joka tuntuu sisältävän, paitsi passiivisen pyynnön, myös aktiivisen hyväksymisen ja tahdonilmauksen: haluan toimia Valtakunnan tulemisen ja Tahdon tapahtumisen hyväksi. Vasta sitten pyydetään jotakin henkilökohtaisiin tarpeisiin, mutta sisäänrakennettu moraalinen jälleläsnä.⁴⁹

Kiihkeimmin Nummi puuttui rukouksen avaussanoihin, joita hän esitti muunnettaviksi paremmin suomen kieleen sopivaan asuun. Hänen luonnoksissaan (A, B ja C) esiintyi toistuvasti muoto ”Isä, meidän isämme taivaassa!” Lisäksi sulkeista löytyi muoto ”Isä, meidän taivaallinen isämme!” Variaatioiden oheen Nummi on liittänyt lisäksi muistionkaltaiset perustelut, joissa hän selvitti puhuttelumutoisten avausten edut.⁵⁰

Syksyllä 1988 Nummi kirjoitti aiheesta myös *Uuteen Suomeen* tavoitteenaan avata keskustelua samaisista rukouksen avaussanoista. Kysymykseen siitä, miksei perinteen pyhittämää ja kodikkaaksi uurtamaa avausta ’isä meidän’, voisi enää käyttää, hän vastasi: ”Koska se ei ole suomea – ei enää.” Tällä Nummi viittasi 1900-luvun jälkipuolen uudemmista raamatunkäännöksissä näkyvään muutokseen, pyrkimykseen kohdekielelle ominaiseen kieliasuun.

Nummi ilmaisi näin eriävän mielipiteensä komiteatyön yksityiskohdasta ja esitti samalla ehdo-

tuksen, joka ei aiemmin ollut ollut julkisuudessa. Muotoilu oli muuten sama kuin hänen luonnoksissaan kahdeksan vuotta aiemmin, vain ”taivaassa” oli muuttunut tuttuun monikolliseen muotoon ”taivaassa”. Myönnytykseksi hän kirjasi näkyviin kaksi muutakin vaihtoehtoa, joita tosin ei pitänyt yhtä hyvinä:

Isä, meidän isämme taivaassa!

Isä, meidän isämme/ joka olet taivaassa!

Isä, meidän taivaallinen isämme!⁵¹

Nummi totesi tutuimpiin tekstikohtiin kajoamisen tuottavan aina jollekulle mielipahaa. Hänen lehtikirjoituksensa tavoite näyttääkin ennen muuta olleen solidaarisuuden osoittaminen sellaisia tavallisia Raamatun lukijoita kohtaan, jotka pohtivat ja punnitsevat lukemaansa, mutta joiden ääni ei kuulu aiheesta käydyssä keskustelussa.⁵²

Kun käännosehdotukseen valittiin Nummen ehdotusten ulkopuolelta muotoilu ”Isämme, joka olet taivaassa”, runoilija vetosi vielä kerran kääntäjäkollegoihinsa ja pyysi näitä ”harkitsemaan hartaasti” oman ehdotuksensa hyväksymistä. Nummi korosti edelleen spontaanin puhuttelun sävyn rukoukseen

38 LN M5.

39 Nummi 1988a; ks. Nummi 2008, 497.

40 LN M6.

41 LN M6.

42 LN M2. Nummen vuoden 1976 muistioista ja hänen näkemyksistään välimerkkien käytöstä ks. Toivanen 2005.

43 Nummi 1996; ks. Nummi 2008, 494–505.

44 LN M6.

45 Nummi 1996; ks. Nummi 2008, 496.

46 Nummi 1996; ks. Nummi 2008, 498–500.

47 Nummi 1988a; ks. Nummi 2008, 514–515.

48 Käännöstyön eri vaiheissa monet tavalliset lukijat lähestyivät komitean kirjailijajäsentä henkilökohtaisella kirjeellä, jossa he esittivät omia näkemyksiään raamatunkohtien kääntämisestä tietyllä tavalla. Lukijakirjeitä löytyy Nummen käännöstyömateriaalin joukosta useita.

49 LN M1. Ks myös Nummen rukoilemista käsittelevä essee ”Entä jos-?”; Nummi 1992d, 73–82; ks. Nummi 2008, 464–468.

50 LN M7. Kyse oli nimenomaan Matteuksen evankeliumiin (Matt. 6:9–13) sisältyvästä muotoilusta. Luukaan evankeliumin versiossahan rukous alkaa yksiselitteisemmin suoralla puhuttelulla ”Isä” (Luuk. 11:2–4).

51 Nummi 1988b.

52 Ks. Nummi 1988b.

tuomaa lisäarvoa, ihmisen ja Jumalan suhteen välittömyyttä.⁵³ Voimakas kannanotto pieneen, joskin paljon siteerattuun yksityiskohtaan näyttää tässä erityisen selvästi yhdistävän Nummen raamatunkääntäjänlaadun eri puolia: pyrkimystä kuunnella saatua palautetta, seurata raamatunkääntämisessä tapahtuvia muutoksia ja kuitenkin etsiä ratkaisua, joka on uskollinen runoilijan omalle kielentajulle.

KÄÄNTÄJÄN LÄHTÖKOHDAT – LAPSUUS JA LUKUELÄMYKSET

Nummi on viitannut useissa eri lausumissaan lapsuudenkotinsa ja nuoruutensa vaihtelevien uskonnollisten elämysten tarjoamiin lähtökohtiin.⁵⁴ Lapsuuttaan lestadiolaispapin poikana Nummi on luonnehtinut uskonnolliseksi, ”ei ahtaalla tavalla, totisella kuitenkin”.⁵⁵ Aikuisiän ja kirjallisen työn näkökulmasta merkityksellisin lienee ollut Raamatun äärellä saatu lukuelämys, johon Nummi on viitannut kertoessaan ”järjestelmällisestä, kokonaisvaltaisesta ja ’kokopäivätoimisesta’” luku-urakastaan vuonna 1954: ”Vasta silloin tulin täysin tietoiseksi alkujakson mahtavasta epiikasta, monien sivujen hohtavasta viisaudesta ja suuresta runoudesta, koko elämännäyn olottuvuuksista.”⁵⁶

Nummi on kirjoituksissaan kuvannut suhdettaan Raamattuun myös eri ikävaiheissa häntä puhutelleiden tekstien ja tulkintojen kautta. Tunnetumpien tulkintojen sijaan häneltä ovat huomiota saaneet muun muassa Saarnaajan viimeisen luvun kuvallisuus, Jesajan monologirunous, Joonan huumori ja evankeliumien traagiset olottuvuudet.⁵⁷ Sisältönsä ja kielensä jylhyden johdosta Nummea puhutelleisiin teksteihin kuuluu myös Jobin kirja, jonka suomentamisessa runoilija tahtoi ehdottomasti olla mukana⁵⁸ ja jolle hän on omistanut kokonaisen esseen.⁵⁹

Kaikkiaan Raamattu edustaa Nummelle maailmankirjallisuutta siinä missä Homeroksen epiikkakin.⁶⁰ Nummi onkin monissa kohdin korostanut Raamatun kaunokirjallista antia ja pyrkinyt muun muassa säilyttämään kytkentöjä Raamatun ja kaunokirjallisuuden välillä.⁶¹ Esitelmässään ”Raamattu: Kirjakokoelma, taideteos, maailmankuvan ääri-viiva” hän tarjoaa useita esimerkkejä käännöstyön varrelta ja erilaisista Raamatun tekstityypeistä sekä

pohtii oikeaa tapaa lähestyä sen tekstiä. Esiin nousevat ”analysoiva” ja ”naivin välitön” lähestymis- ja lukutapa, joilla molemmilla Nummi näkee olevan puolensa. Ensikosketuksessa – niin Raamatun kuin muunkin kirjallisuuden ja taiteen kohdalla – hän painottaa naiivia välittömyyttä: ennen sanakirjoihin ja viisaiden tulkitsijoiden selityksiin tutustumista Nummi rohkaisee subjektiiviseen ja elämykselliseen lukemiseen, joka tapahtuu nimenomaan ”omin silmin ja korvin, omin aistein ja ajatuksin”.⁶²

Tästä elämyksellisestä lähtökohdasta ovat kummunneet Nummen monet kannanotot raamatunkääntäjänä ja sitä voikin pitää hänen kääntäjäprofiilinsa eräänlaisena ytimenä. Kenties sama elämyksellisyys teki runoilijasta myös sen perinpohjaisen variaatioiden etsijän ja kehittelijän, jonka hänen käännösmateriaalinsa paljastavat. Ja kenties juuri elämyksellisyys on muovannut hänen suhteestaan tekstin muotoiluun ja kielen rajojen etsimiseen niin tinkimättömän kuin millaisena me sen hänen työstään luemme ja löydämme.

LÄHTEET

Tekstissä käytetyt Lassi Nummen raamatunkäännösmuistiot ja muu käännösmateriaali:

LN = NUMMI, LASSI

- 1974 LN M1 = Kirjailijan näkökulma raamatunkäännöstyöhön / Tunnustuksellinen johdanto. 10.5.1974.
1976 LN M2 = Lassi Nummen muistiot. 2.-7.11.1976.
1988 LN M3 = Raamatunkäännöksen viimeistelyvaihe. 24.1.1988.

53 LN M8.

54 Ks. LN 1976b; Nummi 1988a; ks. Nummi 2008, 520; Nummi 1994; ks. Nummi 2008, 536; ks. Riihinen 1991, 16.

55 Nummi 1982, 17.

56 LN M1; Nummi 1982, 17.

57 Nummi 1988a; ks. Nummi 2008, 514–535.

58 Nummen vaikutuksesta Jobin kirjan käännökseen ks. Toivanen 2007.

59 Nummi 1995, 43–53; Nummi 2008, 549–562.

60 LN M1; Nummi 1988a; ks. Nummi 2008, 520.

61 Tämä kirjallisten jatkumoiden puolustaminen näkyi muun muassa Jobin kirjan käännöstyössä (ks. Toivanen 2007, 207–209).

62 Nummi 1988a; ks. Nummi 2008, 520–521.

- 1976 LN M4 = Äidinkielen asiantuntijan virkanimityksestä. 15.5.1976.
- 1974 LN M5 = 'Elämyksellisistä' kriteereistä raamatunkäännöstyössä. 12.9.1974.
- 1978 LN M6 = Valo-valkeus-kirkkaus-sanojen käytöstä. 13.12.1978.
- 1980 LN M7 = Herran rukous -luonnokset, perusteluja ja näkökohtia. 12.–13.11.1980.
- 1989 LN M8 = Isämeidän-rukouksen alku. 30.5.1989.
- 1974 LN 1974 = Kysymyksiä Raamatunkäännöskomitean Vanhan testamentin jaostolle. 16.10.1974.
- 1976a LN 1976a = Raamatunkääntäjän päiväkirja. 13.10.1976.

Lassi Nummen painamattomat haastattelut

- 1976b LN 1976b: Lassi Nummen kirjailijahaastattelu. Haastattelijana Eero Saarenheimo. SKS, Kirjallisuusarkisto.
- 2002 LN 2002: Lassi Nummen raamatunkäännöshaastattelu 25.1.2002. Haastattelijana Tuulia Toivanen.
- 2005 LN 2005: Lassi Nummen tiedonanto Tuulia Toivaselle puhelinkeskustelussa 17.10.2005.

Lassi Nummen lehtihaastattelut

JAATINEN, EILA

- 1992 ”Lassi Nummi innostuu yhä Raamatun mahtavasta lyriikasta”. *Kotimaa* 9.10.1992, 20–21.

RÄIHÄ, MARJA

- 1991 ”Uudesta käännöksestä uusi rikkaus”. *Jouluankkuri* 1991, 16–17.

Muut Lassi Nummen kirjoitukset

NUMMI, LASSI

- 1979 ”Sana palaa lähteelleen: Raamatunkääntäjän puheenvuoro.” *Kanava* 4, 198–202.
- 1982 ”Raamatun kääntäminen: elämäni seikkailu sanoo kirjailija Lassi Nummi.” *Oma marka* 10, 16–19.
- 1983 ”Murtunut ruoko, kestävä pilari.” *Kotimaa* 15.3.1983.
- 1988a ”Raamattu: kirjakokoelma, taideteos, maailmankuvan ääriiviiva.” Esitelmä Studia Biblica -sarjassa Jyväskylässä, 24.10.1988.
- 1988b ”Isä, meidän isämme.” [Käsitkirjoitus; julkaistu *Uudessa Suomessa* 17.4.1988.]
- 1989 ”Kirjailijan näkökulma Raamatun suomennostyöhön.” *Suomennoskirja – suomalainen kirja. Raama-*

tunkäännösten ja kansankielen merkityksestä kirjallisuudessamme. Toim. Maijaliisa Jääskeläinen. Jyväskylän yliopiston Kääntäjäprojektin 9. kesäseminaari 1.–2.7.1988. Jyväskylän yliopisto, 60–64.

- 1991 ”Jos saisin alkaa alusta.” *Teologinen Aikakauskirja* 96, 297–302.
- 1992a ”Runoja Raamatun ääreltä.” *Minun Raamattuni.* Toim. Paavo Kortekangas. Tampere: Hermesmyynti, 7–19.
- 1992b *Portaikko pilvissä. Runoja.* Helsinki: Otava.
- 1992c ”Psalmtarin äärellä Mikael-maisterin seurassa.” *Kotimaa* 7.4.1992.
- 1992d ”Entä jos –?” *Suomalaisen rukous.* Toim. Margit Laitinen. Helsinki: Kirjapaja, 73–82.
- 1994 ”Uusherännen agnostikon tunnustuksia.” Esitelmä Taide pyhyiden ilmauksena -seminaarissa Pariisissa, 22.4.1994.
- 1996 ”Suuren valon mielikuva.” Yleisradion Radioteatteri, 26.12.1996.
- 2008 *Meren ja runon aallot: Esseitä ja puheenvuoroja.* Toim. Tuulia Toivanen. Helsinki: Otava.

KIRJALLISUUS

KAJANNES, KATRIINA

- 2003 *Intohimo näkemiseen. Lassi Nummen varhaislyriikan kognitiivinen tulkinta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

TOIVANEN, AARNE

- 1998 ”Lassi Nummi Raamatun suomentajana.” *Suuri fuuga: artikkeleita 70-vuotiaalle Lassi Nummelle.* Toim. Katriina Kajannes. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 167–182.

TOIVANEN, TUULIA

- 2005 *Runoilija raamatunsuomentajana: Lassi Nummen varhaiset muistiot käännöstyön perustana.* Jyväskylän yliopisto, kielten laitos. [Sivulaudaturtutkielma] Saatavilla: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/11771/URN_NBN_fi_jyu-2005413.pdf?sequence=1, luettu 4.8.2012.
- 2007 ”Runoilija raamatunsuomentajana: Lassi Nummen vaikutus uuden käännöksen kieleen.” *Teologinen Aikakauskirja* 112, 195–213.